

Kvindens hår som offer

Af KLAUS EBBESEN

Abstract: I Europa kendes kun seks mosefund af afskårne kvindehyr. De er fundet inden for et begrænset område af Jylland. Alle fundene er nedlagt i tiden 400-200 f.v.t. De tolkes som offernedlæggelser og opfattes som en udløber af de keltiske offerskikke. Der gives en oversigt over oldtidskvindernes frisurer.

Gennem næsten hele oldtiden var en meget stor del af befolkningens religiøse aktivitet knyttet til vådområderne. Det viser de mange, sakrale fund, som gennem tiden er fremkommet i de danske moser. Blandt disse er en lille, karakteristisk fundgruppe, som består af menneskehår, og som hidtil har været dateret til yngre bronzealder (jfr. Broholm 1948, 254 ff.), men nyligt gennemførte ^{14}C -dateringer placerer alle fundene i førromersk jernalder¹. Der kendes i alt seks fund (fig. 1):

Fundene

1. Sterbygård, Døstrup sogn, Nordjylland.²

Fundet fremkom d. 12. juli 1927 ved tørvegravning i en mose. Fletningerne lå samlet i et bundt i fast tørvejord. De lå ca. 1,2 m under mosens overflade. Mosens bund bestod af fast sand. Fundet (fig. 2) består af 7 fletninger af menneskehår, alle udført i trefletning. Den længste er 78 cm lang, den korteste 46 cm lang. – AMS ^{14}C datering: (AAR-11159) 2197 ± 40 BP. Kalibreret med 1 standardafvigelse (68,2 % sandsynlighed): 360-200 f.v.t., med 2 standardafvigelser (95,4 % sandsynlighed): 390-160 f.v.t.

2. Boldrupgård, Hyllebjerg sogn, Nordjylland.³

Fundet fremkom i begyndelsen af juli 1944 ved

tørvegravning. Det fandtes i vestsiden af en lille kedelmose ca. 1 m dybt i mosen. Det indberettes til Vesthimmerlands Museum, hvis mangeårige leder Vestergaard Nielsen straks besigtigede fundstedet. Fundet (fig. 3) består af 3 fletninger, som alle er afklippet ved hårrødderne, nemlig: a) Afklippet, stramt treflettet, tynd fletning af hår af ulige længde. Fletningen er 49 cm lang og 1,7 cm bred. – b) Afklippet stramt treflettet, tynd fletning af hår af ulige længde. Fletningen er 42 cm lang og 1,5 cm bred. – c) Afklippet stramt treflettet fletning af hår af ulige længde. Det er en noget kraftigere fletning, som delvis blev flettet op af tørvearbejderne, som fandt den. Fletningen er 53 cm lang og ca. 3 cm bred. – AMS ^{14}C datering: (AAR-11163) 2182 ± 38 BP. Kalibreret med 1 standardafvigelse (68,2 % sandsynlighed): 360-180 f.v.t., med 2 standardafvigelser (95,4 % sandsynlighed): 380-110 f.v.t.

3. Vindumhede Mose, Vindum sogn, Midtjylland.⁴ Fundet fremkom ved tørvegravning i juni 1941. Tørvearbejderne kontaktede den arkæologi-interesserede amtslæge Vilhelm Kjær i Viborg, som ringede til P.V. Glob, Nationalmuseet. Findestedet blev derefter besigtiget af museumsinspektør C.L. Vebæk d. 23. juni 1941. Fundpladsen ligger ca. 33 m fra moseranden i syd. Ca. 2,25 m dybt under mosens overflade og ca. 0,1 m over dens bund (fast sand)

Fig. 1. Danske fund af hårofre.

Danish finds of hair offerings.

fandtes fire sammenflettede hårflætninger. Over flætningerne fandtes en lang, tilspidset pind, stående lodret med spidsen nedad. Det er tvivlsomt, om den har noget med fundet at gøre. Fundet (fig. 4) består af fire treflettede hårspiske. De er flettet sammen ved de spidse ender, men ikke sammenflettede ved den øvre ende. Den længste flætning er 24 cm lang, den korteste 14 cm lang. – AMS ^{14}C datering: (AAR-11161) 2278 ± 38 BP. Kalibreret med 1 standardafvigelse (68,2 % sandsynlighed): 400-230 f.v.t., med 2 standardafvigelser (95,4 % sandsynlighed): 410-200 f.v.t.

4. Thorup, Simested sogn, Midtjylland.⁵

Fundet fremkom ved tørvegravning i juli 1912. Flætningerne fandtes helt for sig selv ca. 1 m dybt i mosen og ca. 10 m fra bredden. Selve mosen var 3-4

ha stor. Fundet (fig. 5) består af 3 flætninger, nemlig én ca. 24 cm lang, treflettet, temmelig tynd flætning samt to lignende flætninger, som begge er indflettet i den tynde ende af en tredje. Disse er tilsammen 33 cm lange. Bille Gram har bestemt hårene som blonde hovedhår af menneske. – AMS ^{14}C datering: (AAR-11162) 2197 ± 40 BP. Kalibreret med 1 standardafvigelse (68,2 % sandsynlighed): 360-200 f.v.t., med 2 standardafvigelser (95,4 % sandsynlighed): 390-160 f.v.t.

5. 'Bundløs Mose', Landting Hovedgård, Ejsing sogn Vestjylland.⁶

Fundet fremkom i 1909 enten et stykke nede i mosen eller på bunden. Fundet (fig. 6) består af tynde lokker af glat, menneskeligt hovedhår, som er indviklede og omviklede med tråde af naturlig, brunfarvet fåreuld. I fundet indgår således også tynde snoninger og flætninger af naturligt brunfarvet fåreuld - alt sammenbundet med snore af uldgarn. Det har desværre ikke været muligt at rekonstruere selve frisuren. Bille Gram har bestemt det som blondt, menneskeligt hovedhår. – AMS ^{14}C datering: (AAR-11160) 2287 ± 40 BP. Kalibreret med 1 standardafvigelse (68,2 % sandsynlighed): 400-230 f.v.t., med 2 standardafvigelser (95,4 % sandsynlighed): 410-200 f.v.t.

6. Vingmose, Faster sogn, Vestjylland.⁷

Fundet er fremkommet i en tørv, som stammer fra Vingmosen. Den fremkom ca. 1,9 m dybt i mosen. Det vides ikke, hvornår fundet er gjort. Fundet (fig. 7) består utvivlsomt af kvindehår, som er afskåret nær hovedbunden. Det er flettet sammen til én lang eller måske flere flætninger. Disse er derefter bundet op eller snarere meget omhyggeligt oprullet i en langagtig knude eller håropsats. Den er ca 25 cm lang (Dalgaard-Knudsen 1961, 7 ff). – AMS ^{14}C datering: (AAR-11164) 2266 ± 41 BP. Kalibreret med 1 standardafvigelse (68,2 % sandsynlighed): 400-230 f.v.t., med 2 standardafvigelser (95,4 % sandsynlighed): 400-200 f.v.t.

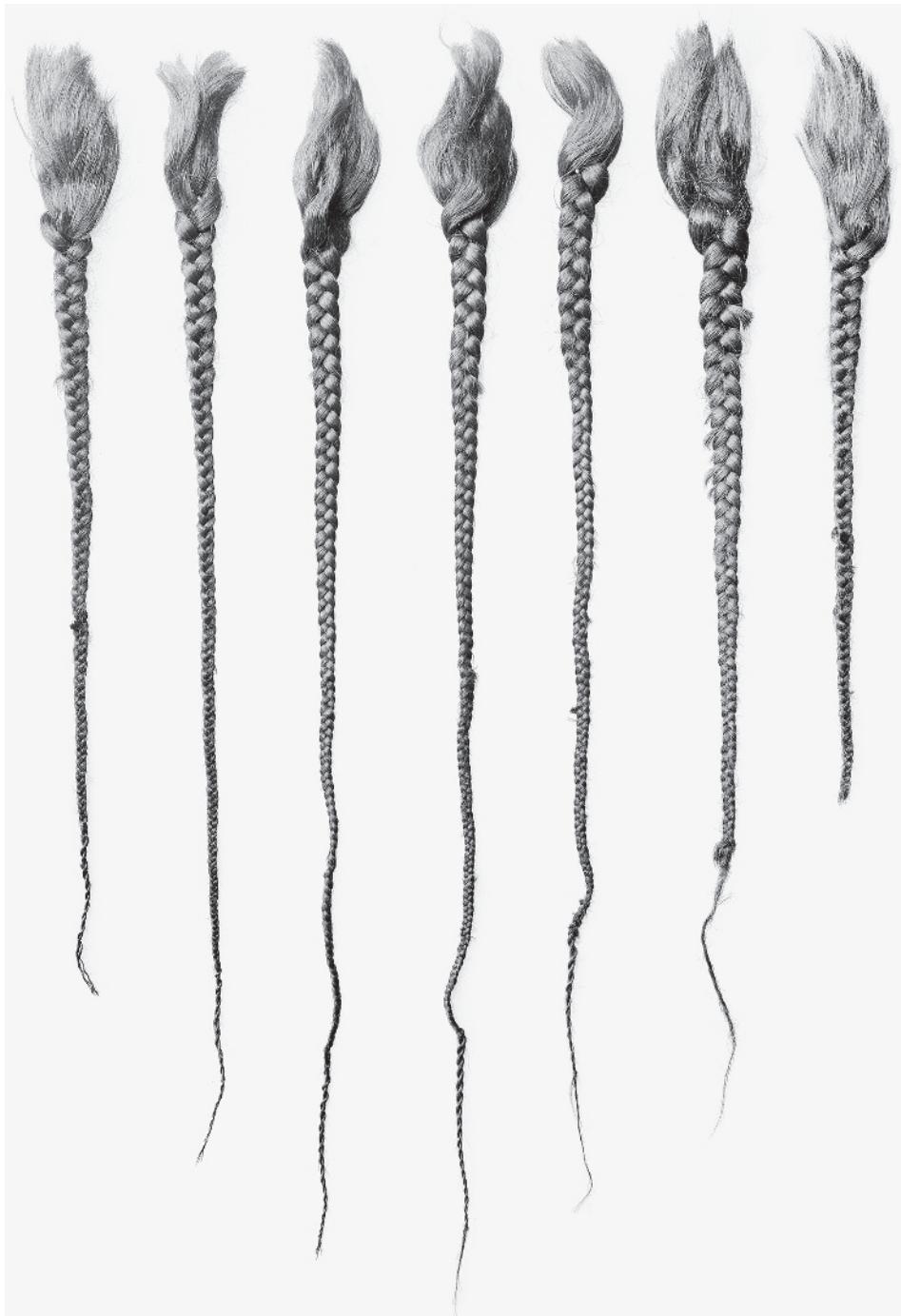

Fig. 2. Fundet af syv fletninger fra Sterbygård, Døstrup sogn (foto Nationalmuseet).

Find of seven plaits from Sterbygård, Døstrup Parish (photo the National Museum).

Fig. 3. Fundet af 3 fletninger fra Bolstrupgård, Hyllebjerg sogn (foto Vestsjællands Museum).

Find of three plaits from Bolstrupgård, Hyllebjerg Parish (photo Vestsjællands Museum).

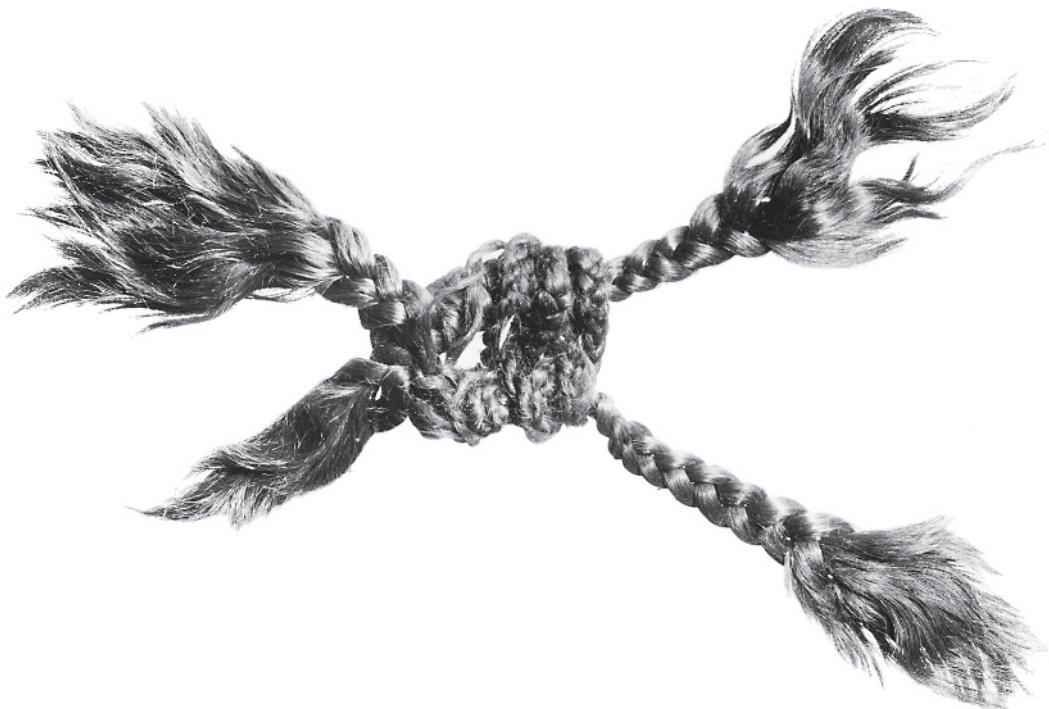

Fig. 4. Fundet af fletninger fra Vindumhede (foto Nationalmuseet).

Find of plaits from Vindumhede (photo the National Museum).

Fig. 5. Fundet af fletninger fra Thorup (foto Nationalmuseet).

Find of plaits from Thorup (photo the National Museum).

Fig. 6. Fundet af samlet frisure fra 'Bundløs Mose' (foto Nationalmuseet).

Find of whole hairdo from 'Bundløs Mose' (photo the National Museum).

Fig. 7. Kunstfærdig frisure fra Vingmose, Faster sogn (foto Ringkøbing Museum). 1:2.

Elaborate hairdo from Vingmose, Faster Parish (photo Ringkøbing Museum). 1:2.

Fundomstændigheder

Alle fundene er fremkommet i 1900-tallet. Det ældste fund i 1909, det yngste i 1944. Alle fund er fremkommet ved tørvegravning, og for dem alle gælder, at det var en årvågen arbejdsmand/tørvearbejder, som sammen med lokalt arkæologiintereserede sikrede, at fundene ikke blev tilintetgjort. Fundene er fremkommet 1,0-2,25 m dybt i moserne. Hårfundene er aldrig fremkommet sammen med andre sager. De har derfor ikke kunne dateres på traditionel, arkæologisk vis.

Lokal offerskik

Der kendes kun disse 6 danske fund af kvindefrisurer fra Danmarks oldtid. Afskåret menneskehår indgår ikke i andre, danske mosefund. Fundene er alle fremkommet i et meget begrænset geografisk område i det nordlige Jylland (fig. 1). Også fundenes datering er meget ensartet (fig. 8). Faktisk er dateringerne så ens, at alle dateringerne ville falde inden for usikkerheden, hvis der var tale om seks

prøver fra samme fund. Det helt nøjagtige tidspunkt er derimod vanskeligt at bestemme, da dateringerne desværre falder på et plateau i kalibreringskurven. Dateringen til et tidspunkt inden for tidsrummet 400-200 f.v.t. er derimod sikker, så nedlæggelserne er altså foretaget i midten af førromersk jernalder. Efter dateringerne kan alle fundene være nedlagt samtidigt (for den sags skyld samme dag!) på de forskellige lokaliteter.

Der kan næppe være tvivl om, at alle de seks fund repræsenterer offernedlæggelser, som i alle tilfælde består af det afklippede hovedhår fra kvinder. Næsten alle fund synes at repræsentere bare én kvindes ofrede hovedhår. Kun i fundet fra Sterbygård, som består af ikke mindre end syv lange, tykke fletninger, er der måske tale om nedlæggelse af mere end én kvindes hårpragt.

Selv i en europæisk sammenhæng er disse fund unikke. Der kendes ikke tilsvarende arkæologiske fund i Europa. Nærmeste parallel er et depotfund fra Holtumer Moor, Holtum-Geest, Kreis Verden i NV-Tyskland (Sprockhoff 1932, 19 ff.). I 1863 fandtes her ved tørvegravning et stort depotfund fra per. V

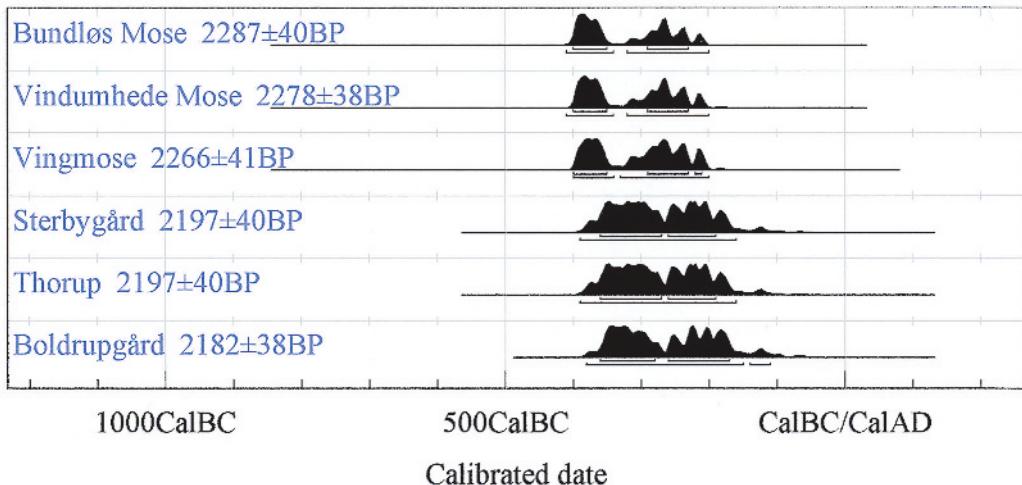

Fig. 8. Datering af de danske fund af hårofre.

Datings of the Danish finds of hair offerings.

af yngre bronzealder. Fundet består bl.a. af armlinge, metalnåle, en spydspids, en ravperle, en kam og en bæltedåse. Tingene lå tæt sammen, og rundt om bæltedåsen fandtes en tyk, flettet krans af kulsort menneskehår, som dog straks faldt fra hinanden ved luftens påvirkning. Hvis bestemmelsen som menneskehår er korrekt, indgår der altså menneskehår i dette offerfund (som tidligere gav anledning til, at de danske fund dateredes til yngre bronzealder).

Fra den klassiske litteratur kendes derudover også omtale af hårofre (jfr. Wilke 1924, 64 ff.), men der foreligger som nævnt i hele Europa kun disse få, nordjyske fund. Der er altså tale om en både geografisk og kronologisk meget begrænset offerstrik. Måske skal den ses i sammenhæng med den keltiske kraniekult (jfr. Kaul 1988).

Oldtidkvindernes frisurer

Med dateringen af disse fund til jernalderen giver de et nyt bidrag til vor viden om oldtidens frisurer. Det ældste fund, som viser noget om hårmoden blandt

kvinder, stammer fra en enkeltgrav ved Frøkjær, Guldager sogn, i Vestjylland. En gruppe rørformede ravperlerne lå her ved den døde kvindes nakke, som var en ravperlekæde viklet om en hestehale (Ebbesen 2006, 271 ff., fig. 150). Graven kan dateres til tidlig stridsøksetid, ca. 2800 år f.v.t.

På bronzealderens helleristninger er hestehalefrisurer så almindelige, at de benyttes til at kønsbestemme de afbildede personer som kvinder (Janson *et al.* (red.) 1989). Det kan ikke afgøres, om den siddende, kvindelige statuette i fundet fra Fårdal på Sjælland har hestehale eller en tyk fletning ned ad ryggen (jfr. Lomborg 1965, 40 ff.).

Meget langt hår, som er samlet med en knude i nakken og derfra falder ned ad ryggen som en fyldig hestehale, er karakteristisk for kvindefigurerne på guldgubberne fra germansk jernalder (Watt 2004, 167 ff.). På de samtidige, gotlandske billedsten ser man en tilsvarende frisure på tidens overklassekvinder (Lindqvist 1941). Hestehalefrisuren har således små 5000 års tradition i Skandinavien.

I ældre bronzealders egekistegrave møder vi det kortklippede pagehår på Egtvedpigen fra per. II,

1370 år f.v.t. (Thomsen 1929; Christensen & Jensen 1991, 11 ff.) samt på i hvert fald skaftet af en ragekniv fra Thinghøj ved Gerdrup på Sjælland (Broholm & Hald 1939, 42 ff.). Pagehår med kort pandehår, muligvis et hårband samt figurskåret nakkehår, som løber spidst ned i nakken, kendes på et nåle-hoved fra Horne, en ragekniv fra Javngyde samt en lille kvindelig bronzestatuette fra Itzehoe i Holsten (Ramskou 1976), alle fra midten af bronzealderen. Desværre er håret på kvinden fra Borum Eshøj så dårligt bevaret, at frisuren ikke kan bestemmes (Boye 1896; Jensen 1998, 45 f.).

I den velbevarede og velundersøgte egekistegrav fra Skrydstrup, Sønderjylland, finder vi en meget kunstfærdig frisure (Broholm & Hald 1939; Ramskou 1976; Ebbesen 1989, 69). Først redtes håret tilbage, og der blev lagt en valk af hår fra tinding til tinding. Derefter redtes håret frem over valken og ned i panden. Her deltes det op i to småduske, hvis spidser flettedes sammen, ganske som man fletter en krans, hvorefter en uldsnor lagdes om hovedet for midlertidigt at holde frisuren på plads. Frisuren er derefter holdt fast med et hårnet, hvori der var bundet en 5 m lang snor. I nakken er til nettets ene ende fæstet en del af snoren. Ved panden er de to snoreender fastbundet til snorens anden ende. Resten af snoren har hængt løst ned fra hovedet som to lange buer. Disse dobbeltsnøre er derefter viklet rundt om hårkanten. Først den højre ind over panden og et par gange rundt, til den endte på venstre side af hovedet, derefter den venstre frem over panden og én gang rundt, til den nåede enden af den højre snor. Her er den venstre snort ført gennem en endeløkke på den højre og derpå trukket en omgang tilbage i modsat retning, hvorefter den er sat i klemme under en af snorene. Det tog 5-6 minutter at sætte denne frisure, men krævede én eller to medhjælpere. Skrydstrupkvinden er dateret til ca. 1190 f.v.t.

En tilsvarende frisure som Skrydstrupkvindens, men dårligere bevaret, kendes fra en brandgrav i Hvilshøj på Mors (Lomborg 1965, 31 ff.) samt fra en (nu forsvundet) kvindelig bronzestatuette fra

Fig. 9. Rekonstruktion af damen fra Lønne Hede (tegning Henning Ørsnes).

Reconstruction of the woman from Lønne Hede (drawing Henning Ørsnes).

Beringstadt i Holsten (Tanderup & Ebbesen 1979, fig. 5).

Et kvindeligt moselig, som i 1949 blev fundet i Borremose (Borremose III), Himmerland, har løsthængende, lokket hår, som ikke er opsat i nogen speciel frisure. Moselaget er dateret til midt i yngre bronzealder, ca. 650 f.v.t. På det enkeltfundne hoved fra en mose i Roum, Midtjylland, ses også en ca. 8-10 cm lang, løsthængende, lokket hårpragt. Kvindehovedet skal muligvis dateres til ældre jernalder. Der er sandsynligvis tale om en universiel måde at bære håret på.

Noget tyder på, at bronzealderens kvinder kunne veksle mellem de forskellige frisurer (Ebbesen 1989, 69).

E. Munksgaard (1974, 194 ff.; 1978, 5 ff.) har tidligere givet en oversigt over de dengang kendte frisurer fra jernalderen. Hun udskilder fire forskellige frisurer, hvoraf den ene er det ovenfor nævnte, løsthængende, lokkede hovedhår.

Hyppigst er den såkaldt ubiske frisure, som kendes fra moselogene i Bredmose (St. Arden), Stidsholt, Haraldskær (Dronning Gundhild) og Huldremose. Den er således dateret til hele ældre jernalder (Ebbesen 1989, 46 ff.). Den er opkaldt efter en tysk folkestamme, ubierne, som omkring Kristi fødsel boede i Köln-området. Håret blev først skilt i to store duske, der blev omviklet med uldsnor og lagt rundt om hovedet, så to tykke hårvulste har inndrammet ansigtet. Det tog 5-6 minutter at sætte frisuren, som krævede 1-2 medhjælpere. Bredmosedamens frisure blev holdt på plads af et hårnet.

Elling-pigen, som kan dateres til midten af førromersk jernalder, ca. 355-205 f.v.t., havde et 90-95 cm langt hår, sammenbundet i en ca. 80 cm lang fletning. Først er håret redt op midt på issen. 8,5 cm fra pandens hårgrænse er det flettet sammen i en stram, treslætet fletning. Denne fletning har ligget midt på hovedet ned til nakken, hvor sammenredt nakkehår indgår i fletningen. Her ændrer fletningen karakter, håret opdeles i syv piske, der flettes sammen to og to og tre. Ca. 31,5 cm nede ad ryggen bruges den ene af piskene til en knude, hvorefter kun de to piske fortsætter i en snoning yderligere 30,5 cm ned ad ryggen (Fischer 1979, 7 ff.; Jensen 2003, 183 f.). Det har taget lang tid og mindst to medhjælpere at lave denne indtil videre ganske enestående frisure.

Fra Lønne Hede i Vestjylland har vi eksempler på en meget kunstfærdigt flettet frisure fra 1. århundrede af romersk jernalder (Munksgaard 1978, 16 ff.). Det lyse hår er skilt i midten og lagt ud til hver side i et fladt bånd, hver bestående af fire tynde fletninger, der er ført rundt om hovedet og samlet

Fig. 10. Kvindelig gudestatue fra Braak i Holsten. Kvindens frisure svarer til fundet fra Vingmose (foto Schleswig-Holsteinisches Landesmuseum).

Statue of female divinity from Braak in Holstein. The woman's hairdo corresponds to the find from Vingmose (photo Schleswig-Holsteinisches Landesmuseum).

i nakken (fig. 9). På en af Gundestrupkedagens sølvplader kan man se, hvordan denne frisure blev lavet på en af de keltiske gudinder (Kaul 1991).

Hertil skal for ældre jernalders vedkommende nu føjes de forskellige fletninger, som er repræsenteret i her fremlagte mosefund. T. Ramskou (1976, 30 ff.) har sikkert tolket fundet fra Vindumhede rigtigt som én frisure bestående af fire fletninger, som er flettet to og to af henholdsvis forhåret og baghåret, og som derefter let – men meget elegant – er samlet i en kærlighedsknude oven på hovedet (Hougen 1956, 86 ff.).

Fundet fra Vingmose dokumenterer derudover, at fletningerne kan bindes og vikles sammen som en knold oven på hovedet. Denne frisure – som også er velkendt i nutiden – genfindes også på hovedet af den kvindelige gudinde fra Braak i Slesvig-Holsten (fig. 10). Disse gudestatuer er netop ^{14}C -dateret til begyndelsen af jernalderen.⁸

Så selvom fundene af frisurer fra jernalderen er forholdsvis beskedne, udviser de dog en stor variation. Sandsynligvis har jernalderens kvinder været lige så forfængelige med deres hår, som kvinder er i dag.

Noter

Der henvises i noterne til fundenes geografiske position med stednr. og sogneskrivelsesnr. i databasen *Fund og Fortidsminder* (www.kulturarv.dk/fundogfortidsminder).

1. Nationalmuseet, Vesthimmerlands Museum og Ringkjøbing Museum takkes for at have stillet prøvemateriale til rådighed for AMS ^{14}C -datering. Prøverne er indsendt af Flemming Kaul og forfatteren. Dateringerne er foretaget ved AMS ^{14}C Dateringslaboratoriet ved Aarhus Universitet, v. Jan Heinemeier, fra hvem dateringsliste er modtaget d. 18. sept. 2007. Dateringerne er kalibrerede med IntCal04 (i fig. 8 med OxCal v3.9). $\delta^{13}\text{C}$ er målt, og værdierne ligger mellem -21,18 og -22,64 for de seks prøver.
2. Findestedet har nr. 12.04.03-59 i *Fund og Fortidsminder*. Fundet opbevares på Nationalmuseet under nr. B 12003. – Brøndsted 1958, 277 f., afb.; Broholm 1948, 254 ff.
3. Findestedet har nr. 12.08.08-17 i *Fund og Fortidsminder*. Fundet opbevares på Museumscenter Års under nr. VMÅ 515/ B 136.1-3.
4. Findestedet har nr. 13.07.15-197. Fundet opbevares på Nationalmuseet under nr. B 13405. – Broholm 1948, 254 ff.; Rasmussen 1976, 30 ff.; Hougen 1956, 86 ff.
5. Fundet opbevares på Nationalmuseet under nr. C 14643. – Broholm 1944, 254 ff.
6. Findesteder har nr. 18.02.01-64. Fundet opbevares på Nationalmuseet under nr. C 14630. – Broholm 1948, 254 ff.
7. Findestedet har nr. 18.01.03-129. Fundet opbevares på Ringkøbing Museum under nr. RIM 5195. – Dalgaard-Knudsen 1961, 7 ff.
8. Mundtlig meddelelse fra Dr. Mirja Dietrich, hvem forfatteren takker for oplysningerne.

Litteratur

- Boye, V. 1896. Fund af Egekister fra Bronzealderen i Danmark. København.
- Broholm, H.C. 1944-48. *Danmarks Bronzealder I- IV*. København.
- Broholm, H.C. & Hald, M. 1939. *Skydstrupfundet*. Nordiske Fortidsminder II:2. København.
- Brøndsted, J. 1958. *Danmarks Oldtid II. Bronzealderen*. København, Gyldendal.
- Christensen, K. & Jensen, J. 1991. Egtvedpigens alder. *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1991, s. 11-19.
- Dalgaard-Knudsen, J. 1961. Mange dejlige børn. *SKALK* 1961, nr. 2, s. 7-11.
- Ebbesen, K. 1989. *Gravhøjenes mennesker*. København.
- 2006. *The Battle Axe Period – Stridsøksetid*. København.
- Fischer, C. 1979. Moseligene fra Bjæverskovdal. *KUML* 1979, s. 7-44.
- Hougen, H. 1956. Vindumhede-fletningerne og kjærlighetsknop. *KUML* 1956, s. 86-98.
- Janson et al. (red.) 1989. *Hällristningar och hällmålningar i Sverige*. Stockholm.
- Jensen, J. 1998. *Manden i kisten*. København.
- 2003. *Danmarks Oldtid. Bronzealderen*. København.
- Kaul, F. 1988. *Da våbnene tav: Hjortspringsfundet og dets baggrund*. København.
- 1991. *Gundestrupkedlen: Baggrund og billedverden*. København.
- Lindqvist, S. 1941. *Gotlands Bildsteine I-II*. Stockholm.
- Lomborg, E. 1965. *Skydstrup-frisure fra en brandgrav på Mors*. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1963, s. 31-46.
- Munksgaard, E. 1974. *Oldtidsdragter*. Nationalmuseet, København.
- 1978. Frisurer fra ældre jernalder. Mosefund og gravfund. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1976, s. 5-22.
- Rasmussen, T. 1976. *Noget om hår og skæg*. København.
- Sprockhoff, E. 1932. *Niedersächsische Depotfunde der jüngeren Bronzezeit*. Hildesheim.
- Tanderup, R. & Ebbesen, K. 1979. *Forhistoriens historie*. Århus.
- Thomsen, T. 1929. *Egekistefundet fra Egtved fra den ældre Bronzealder*. Nordiske Fortidsminder II:4. København.
- Watt, M. 2004. The Gold-Figure Foils (»Guldgubber«) from Uppåkra. I: Larsson, L. (ed.). *Continuity for Centuries*. Uppåkra-studier 10, s. 167-221. Lund.
- Wilke, G. 1924. Ein altgermanisches Haaropfer. *Mannus* XVI, 1924, s. 64-73.

Women's hair as a votive offering

In Denmark only six bog finds consisting solely of human hair are known. They are all of women's hair and come from a very limited area in Jutland (fig. 1). One find (no. 1) from Sterbygård consists of seven plaits (fig. 2) which lay together in a bunch in the bog. All the plaits are braided in three-ply. They are 46-78 cm long. A find from Boltrupgård (no. 2) consists of three plaits, these too in tight three-ply (fig. 3). They are 42-53 cm long and 1-5-3.0 cm wide – one of the braided strands is very thick. They lay about 1 m deep in a small kettle bog. A find from Vindumhede (no. 3) consists of four interwoven braids, 14-24 cm long (fig. 4). They are plaited together at the pointed end and probably represent one coiffure of 2 x 2 plaits, gathered together at the middle of the head in a love knot. A find from Thorup (no. 4) consists of three plaits – one three-ply and about 24 cm long, and two similar ones, both plaited together at the thin end on the third (fig. 5). They may represent the same hairdo as the preceding one. A find from 'Bundløs Mose' (no. 5) consists of thin locks of head hair wound together and wound around with threads of sheep wool (fig. 6). A find from Vingmose (no. 6) consists of human hair from one plait – possibly more – tied up or rather very carefully rolled up in a longish knot hairdo.

Interpretation: No other objects have ever been found in connection with these hair offerings. They have earlier been dated to the Bronze Age but have now been ¹⁴C-dated to the middle of the Pre-Roman Iron Age (400-200 BC) (fig. 8). The datings are so uniform that they could have come from the same find. With the exception of the find from Sterbygård, which may represent several women's hairdos, the finds consist of just one woman's coiffure. In the whole of Europe only these six finds are known. The closest parallel is a hoard find from Holtumer Moor, Lower Saxony, where, in a highly differentiated composite sacrificial find, a thick, black braid was found, ostensibly of human hair, around a hanging vessel from Period V of the Late Bronze Age. Beyond this, offerings of human hair are sporadically mentioned in the classical literature.

Hairdos of the prehistoric women: In general there are very few finds that tell us anything about the hairdos of prehistoric women. A find from Frokær, western Jutland, which can be dated to c. 2800 BC, suggests that the buried woman had a ponytail. So did the Bronze Age women, so much so that this can be used to determine the sex of the figures on the rock carvings. Very long hair, gathered in a

knot at the back of the neck, and falling from there down the back like a full-bodied ponytail, is characteristic of the female *guldgubber* (gold foil figures) from the Germanic Iron Age. The ponytail hairdos have thus been in use for some 5000 years in Scandinavia. In the oak-coffin graves of the Early Bronze Age we meet the Egtved Girl with her short bobbed hair, whose burial can be dated to July in the year 1370 BC. The same hairdo can be seen on the handle of a razor from the same time. On other figurines we see bobbed hair with a short fringe, perhaps a headband and the hair on the back of the head figure-cut to a point down the back of the neck. The Skrydstrup Woman, dated to 1190 BC, has a very elaborate coiffure that recurs in Hvilstøj on Mors and on a statuette from Beringstadt in Holstein. A female bog body (Borreomose III) from the Late Bronze Age, c. 650 BC, has loose-hanging, curly hair with no coiffure. The same goes for the single find of a woman's head from Roum. In the Bronze Age, the women could thus have different hairstyles. In the finds from the Early Iron Age, the 'Ubian' hairdo is the most common. It is known from the bog bodies from Bredmose, Stidsholt, Haraldskær and Huldremose. The hairdo of the Elling Girl from c. 355-205 BC consists of an 80 cm long elaborate braid. The hairdo is unique. A woman from Lønne Hede, who was buried in the first century AD, had a hairstyle consisting of four thin plaits passed around the head and gathered at the back of the neck (fig. 9). On the Gundestrup Cauldron one sees how the hairdo was made. To these we can add the bog-found braids published here. The hairdo from Vingmose recurs on the statue of a female divinity from Braak in Holstein (fig. 10), dated to the beginning of the Iron Age.

Conclusion: Although the number of finds of women's hairdos from both the Iron Age and prehistory is in general relatively modest, they exhibit great variety – probably because the Iron Age women were just as vain about their hair as women are today.

Translated by James Manley

Klaus Ebbesen
Slotsdalens 99
DK-2970 Hørsholm
ke@akademos.dk